

Костянтина Малицька

"Соловей"

5 клас

Галина Гончарова, учитель УМЛ

загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2

м. Красноармійська, Донецька область

Мета. Ознайомити школярів з прозовим твором К. Малицької «Соловей»; розкрити особливості художнього опису; дослідити символіку образу солов'я в усній народній творчості й літературі; формувати навички ідейно-художнього аналізу прозових творів; розвивати увагу, спостережливість і творче мислення учнів; виховувати любов до художнього слова, природи, бережливе ставлення до навколишнього світу.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і формування вмінь і навичок.

Методи і прийоми: частково-пошуковий, спонукальний, дослідницький, стимулювання й мотивації навчання, робота в групах, гронування, «Мікрофон», «Продовжіть речення».

Обладнання: портрети К.Малицької та В.Сосюри, малюнки із зображенням соловейка, презентація «Солов'їна пісня», пам'ятки «Як аналізувати епічний твір», роздаткові матеріали, печені жайворонки, обрядове деревце, народні музичні інструменти, поробки дітей, паперові пташки, штучні квіти, рушники.

Перебіг уроку

I. Організація класу.

1. Привітання.

2. "Психологічна настанова".

- Діти! Давайте візьмемося за руки, усміхнемося один одному й подумки побажаємо успіхів на цілий день. А для того, щоб впоратися на уроці із завданнями, ми будемо старанними і слухняними. Давайте всі разом скажемо наш девіз:

Не просто слухати, а чути.

Не просто дивитися, а бачити.

Не просто відповідати, а міркувати.

Дружно і плідно працювати.

II. Актуалізація опорних знань.

1. Фронтальна бесіда.

- Пригадайте, будь ласка, з творчістю якої письменниці ми познайомилися на минулому уроці?

(- На попередньому уроці ми ознайомились із творчістю Костянтини Малицької.)

- Що ви дізналися про її життя і творчість?

Відповіді учнів.

1. Свої вірші вона підписувала псевдонімами: Чайка Дністрова або Віра Лебедева.
2. Костянтина Малицька народилася на Прикарпатті в селі Кропивнику.
3. Письменниця приділяла багато уваги організації жіночих громад у Чернівцях і Львові.
4. 5 років Костянтина Малицька відбувала заслання в Сибіру за допомогу січовим стрільцям.
5. Вона писала вірші, оповідання для дітей, а також редагувала дитячий журнал «Дзвінок»

III. Мотивація навчальної діяльності.

1. Цілевизначення та планування.

- Сьогодні на уроці ми познайомимось з твором К.Малицької «Соловей»; зосередимо увагу на ідейно-художньому аналізі твору; з'ясуємо жанрові особливості; будемо удосконалювати навички виразного читання прозових творів.

- Подумайте, для чого потрібно навчатися виразному читанню?

- Виразне читання допомагає глибше осмислити зміст твору.
- Воно навчає нас впливати на слухачів, їхні почуття.
- Виразне читання розвиває техніку нашого мовлення.

- Давайте з'ясуємо, **що потрібно знати** для реалізації мети нашого уроку.

- 1.Тема та ідея твору.
2. Жанри художніх творів.
- 3.Сюжет та композиція.
- 4.Особливості стилів та типів мовлення.

- Що потрібно вміти?

1. Виразно читати й аналізувати художній твір.
2. Користуватися додатковою літературою.
3. Грамотно висловлювати власні думки, почуття та спостереження.

2. Демонстрація учням презентації «Солов'їна пісня».

- Чи доводилося вам колись слухати, як співають солов'ї?
- Давайте послухаємо і спробуємо зрозуміти, про що співає соловей?

Відповіді учнів.

- Соловей радіє, що він прилетів додому.
- Він оспівує прихід весни.
- Соловей шукає собі кохану.
- Птах зізнається, як тяжко йому було на чужині, як він сумував за рідною землею.
- Дійсно, слухаючи солов'я ми відчуваємо радість життя. Тож сьогодні цей птах у нас в гостях.

IV. Сприйняття й засвоєння нового навчального матеріалу.

1. Виступ групи «Орнітологи».

- Перед прочитанням твору К.Малицької давайте детальніше дізнаємося про солов'я. Слово надається спікеру групи «Орнітологів». Ця група вивчила наукові відомості про цього дивовижного птаха.

Виступ групи.

1. Соловей звичайний – рід птахів роду горобцеподібних, об'єднує 10 видів. Забарвлення оперення переважно буруватих кольорів. За розмірами трохи більший за горобця: довжина тіла 14-19 см, хвоста 6-7см, крила близько 9 см, маса близько 25 г.

2. Гніздиться звичайний соловей у країнах Східної Європи, у центральних та південних районах Сибіру; зимує в південній половині тропічної частини Східної

Африки. Гнізда солов'ї в'ють на землі між коріннями кущів або деревної порослі. Кладка, що відбувається наприкінці травня, складається з 4-5 яєць маслинового або шоколадного кольорів. Навесні на своїй батьківщині солов'ї з'являються тільки на початку травня.

3. Співає соловей усю ніч, аж до світанку. А в перші 2 тижні після початку співів й у світлий час доби, замовкає ненадовго тільки в середині дня. Спів звичайного солов'я дуже характерний, багатий на свист, клацання та рокіт.

2. Виступ групи «Лексикологів».

- *А зараз я надаю слово групі «Лексикологів». Вони поділяться з нами своїми цікавими мовознавчими знахідками.*

- 1. Для вивчення лексеми «соловей» ми попрацювали зі словниками різних видів.

Так, у тлумачному словнику зазначено, що соловей – це 1. Маленький перелітний корисний птах родини горобиних, з сірим оперенням, самець якого чудово співає, особливо в період гніздування.

2. Переносне значення. Людина, яка має гарний, переважно високий голос і володіє мистецтвом співу. // Ще так говорять про поета – лірика.

- 2. В українському фразеологічному словнику ми відшукали фраземи з використанням слова «соловей».

Співати солов'єм – іронічно, з надмірним запалом, довго і пишномовно висловлюватися, говорити про що-небудь.

Як у спасівку соловейко заспіває – уживається для вираження повного заперечення змісту речення.

Соловей піснями не ситий – уживається, коли потрібно когось пригостити, погодувати.

У кожного солов'я пісня своя – уживається на позначення непорозуміння співрозмовників, їхнього небажання домовитися про щось.

- 3. Цікавий факт. Англійською мовою соловей буде nightingale. У цій лексемі підкреслено той факт, що переважно соловей співає вночі. А ще англійські кажуть: «Nightingales will not sing in a cage», що означає «Солов'ї в клітці не співають». Ми вирішили з'ясувати, чи є подібний відповідник фраземи в українській мові.

Виявилося, що українці також підкреслюють любов до свободи цього птаха. Тому на Україні кажуть: «Золота клітка не тішить солов'я».

- 4. А з етимологічного словника ми дізналися, що слово «соловей» походить від праслов'янського прикметника *solvъ «сірий».

- Дякуємо групі лексикологів за цікаві факти про лексему «соловей». А зараз час ознайомитися з твором К.Малицької «Соловей». Перед початком читання кожна група отримає своє завдання, пов'язане з ідейно-художнім аналізом тексту.

1 група «Літературознавці» – назва, жанр, тема, ідея.

2 група «Орнітологи» – композиція.

3 група «Фольклористи» - правда та художній вимисел.

4 група «Етнографи» - аналіз художніх образів.

5 група «Лексикологи» - мова автора як своєрідність його індивідуального почерку.

6 група «Літературні критики» - описи та ліричні відступи.

- Відкрийте підручники на сторінці 238. Починаємо читати.

3. Виразне читання художнього опису «Соловей» К.Малицької.

4. Обмін враження від прочитаного.

- Які почуття викликав у вас твір?

- Що сподобалося, запам'яталося, що нового дізналися?

Фізкультхвилинка

V. Закріплення знань, вироблення вмінь і навичок.

1. Робота в групах «Ідейно-художній аналіз твору».

Назва твору (алегорична, сюжетна, метафорична)	Сюжетна
Жанр	Художній опис
Тема	Зображення життя солов'я-артиста
Ідея	Уславлення людської любові до солов'я, його співу
Правда та художній вимисел	Правда – відомості про приліт птаха, його гніздування, спів, користь для людей

		Вимисел – соловей загинув від співу дівчини, самець приспіває самиці під час висиджування яєць
Аналіз образів	художніх	Соловей – центральний образ оповідання. Він маленький артист, що прилітає з Африки. Його непомітна зовнішність не відповідає красі та багатству внутрішнього світу. Він чутливий, талановитий, корисний птах. З даним героєм порушена автором проблема збереження живої природи, проблема свободи птахів. Спів або мова солов'я різноманітна й дивовижно приємна для слуху людини.
Мова автора як своєрідність індивідуального почерку; описи ліричні відступи	як його та	Мова оповідання багата та образна, автор використовує різноманітні тропи. Епітети: тихозорі ночі, дзвінкі тони солов'їної пісні, непочесна пташина, тихий, несмілий голос, сердечна опіка, ясна ніч, зористе небо, прозорі ріки. Метафори: сиплються звуки, омлівають тони, втомився піснею, упокоєний тонами виливає повінь тонів. Порівняння: він, як справжній артист, відривісті звуки, немов вистріли. Використання діалектної лексики: легіт – вітерець, найрадше – найчастіше, пожиточний – корисний, пуста – неслухняна. Описи: особливості співу, ставлення солов'я до людини, виведення пташенят та їх захист, природні прикмети, як поводить себе птах у неволі. Ліричний відступ: травнева солов'їна ніч.

Виступ 1 групи «Літературознавців»

Учитель. – Для того, щоб глибше зрозуміти зміст твору, відчутти його художні особливості, оцінити майстерність автора, необхідно вміти аналізувати прочитане, знати й оперувати поняттями теорії літератури.

- Слово надається групі «Літературознавців».

- Опрацювавши зміст твору К.Малицької «Соловей», ми зацікавилися його жанровою особливістю. У процесі аналізу ми зрозуміли, що це оповідання. Тому що:

1. Це невеликий прозовий твір.
2. Сюжет заснований на певному епізоді з життя одного персонажа.
3. Твір невеликий за розміром.

- Але оповідання вимагає чіткого за побудовою сюжету. У ньому мало описів, а якщо вони і є, то стислі, лаконічні. Твір К.Малицької повна протилежність цьому визначенню і в цьому його жанрова особливість.

Як ми вже з'ясували, «Соловей» - це розповідь про птаха, що прилітає з Африки до нашого краю і відлітає у вирій в останні дні серпня. Усі інші складові сюжету – це докладний опис життя птаха.

З поняттям опису як типом мовлення ми добре знайомі з уроків мови. Ми знаємо, що опис буває художнім та науковим. Так, група «Орнітологів» нам сьогодні подала науковий опис птаха. А К.Малицька створила прекрасний художній опис солов'я.

Отже, **художній опис** – це один із засобів викладу матеріалу в художньому творі, який полягає в послідовному показі окремих ознак, рис і властивостей осіб, речей, явищ природи тощо.

Таким чином, жанр твору К.Малицької ми визначаємо як «художній опис».

Назва твору сюжетна.

Тема - зображення життя солов'я-артиста

Ідея - уславлення людської любові до солов'я, його співу

Виступ 2 групи «Орнітологів»

Композиція – це побудова літературного твору. Це порядок, в якому розгортаються події, розташовуються персонажі. Одним із найважливіших компонентів композиції є сюжет. В основі сюжету оповідання «Соловей» лежить розповідь про птаха. У розгортанні подій ми визначили такі елементи:

1 частина сюжету, що вводить читача в ситуацію, - це опис весняної травневої ночі.

2 частина - зав'язка: приліт птаха з Африки.

3 частина – серія описів про життя птаха.

4 частина – розв'язка – соловей самітно пускається в подорож на південь.

Отже, композиційно твір поділяється на 4 частини, які не тільки пов'язані між собою, а й доповнюють одна одну.

Виступ 3 групи «Фольклористи»

Правда та художній вимисел

Правда у творі: це відомості про приліт птаха, його гніздування, спів, користь для людей.

Вимисел – соловей загинув від співу дівчини. Цю деталь, на нашу думку, автор використала, щоб підкреслити, що соловей має тонкий естетичний смак, що він поціновувач справжньої майстерності.

Ще одна деталь, що не відповідає дійсності: самець приспіває самиці під час висиджування яєць. Це неправда, бо насправді, коли самиці починають висиджувати яйця, у лісі чи в полі панує тиша. Розвиток дитинчат потребує спокою. Цей факт письменниця використовує, щоб підкреслити надзвичайну ніжність, лагідність, любов солов'я до своєї обраниці. Вона його намагається ідеалізувати.

Виступ 4 групи «Етнографи»

Аналіз художніх образів

Соловей – центральний образ оповідання. Він маленький артист, що прилітає з Африки. Його непомітна зовнішність не відповідає красі та багатству внутрішнього світу. Він чутливий, талановитий, корисний птах. Письменниця змальовує його провісником весни, лісовим артистом, турботливим сім'янином, ворожбитом, невільником та народним улюбленцем.

З даним героєм порушена автором проблема збереження живої природи, проблема свободи птахів. Спів або мова солов'я різноманітна й дивовижно приємна для слуху людини.

Виступ 5 групи «Лексикологи»

Мова автора як своєрідність його індивідуального почерку.

Мова оповідання багата та образна, автор використовує різноманітні тропи. **Епітети:** тихозорі ночі, дзвінки тони солов'їної пісні, непочесна пташина, тихий, несмілий голос, сердечна опіка, ясна ніч, зористе небо, прозорі ріки. **Метафори:** сиплються звуки, омлівають тони, втомився піснею, упокоєний тонами виливає повінь тонів. **Порівняння:** він, як справжній атрист, відривісті звуки, немов вистріли.

Автор - представник Західної України, і тому в тексті помітними є **діалектні слова:** легіт – вітерець, найрадше – найчастіше, пожиточний – корисний, пуста – неслухняна.

Виступ 6 групи «Літературні критики»

Описи та ліричні відступи

У творі багато **описів:** особливості співу, ставлення солов'я до людини, виведення пташенят та їх захист, природні прикмети, як поводить себе птах у неволі. Також є наявним ліричний відступ на початку твору: травнева солов'їна ніч. Цей ліричний відступ налаштовує читача на подальше сприйняття змісту твору, викликає приємні емоції, спогади, зорові та слухові образи.

2. Дослідження образу соловейка у творах УНТ.

Виступ групи «Фольклористів»

- Завданням нашої групи було дослідити образ солов'я в усній народній творчості. Вивчаючи фольклорні твори різних жанрів, ми з'ясували:

1. Образ соловейка широко представлений у багатьох фольклорних творах як епічних, так і ліричних: у казках, небилицях, оповідках, легендах, піснях, приказках, прислів'ях, загадках, скоромовках.

У народі кажуть:

Не вчи солов'я співати, а орла літати.

Соловей співає, поки голос має.

Соловейко — мала пташка, а май знає.

Соловей співав усю ніч — перед гожим днем.

Не проспівав соловейко — не сій гречки і не стрижи овечки.

Для дітей складено багато загадок та скоромовок про цього птаха.

Маленький, сіренький

По гаях літає,

Уночі співає.

Як сонце заходить,

Він чарівний спів заводить.

Сам вечірньої години

Заховався в кущ малини.

Та на дуду голосну

Грає пісню чарівною

2. У фольклорних творах українців знаходимо дуже стислий зовнішній опис птаха: «маленький», «сіренький», «мала пташка», «невеличкий». Характер же птаха, його голос і пісня описуються детально, з використання різноманітних тропів: «чарівний спів», «солодко співає», «пісня дзвінка і весела», «бентежить душу», «тьохкає», «тривожить», «серце мліє». У фольклорі соловейко – цілком позитивний образ, талановитий, гордий, свободолюбивий. 3. Також ми дізналися, що соловей – один з народних символів України. Цього птаха здавна любили й шанували. Навіть вишивали зображення птаха на рушниках та сорочках.

Символізував соловей парубка, що звеселяє дівчину, він був одвічним свідком кохання. Українці говорили: “Защебече соловейко вночі, розвеселить мої чорні очі”.

3. Вивчення символіки образу солов'я в українській ліриці.

Виступ групи «Літературних критиків»

- Ми досліджували символіку образу соловейка в українській ліриці за творами нашого поета-земляка Володимира Сосюри. У процесі роботи ми з'ясували, що автор використовує образ соловейка для створення:

1. Звукового символу, що допомагає змалювати образ України, рідної землі.

➤ Небо і хмари – мов листя торішнє.

Синьо і сонно, в гаю – солов'ї...

➤ Солодко плачуть в садах солов'ї

Так, як і завжди, незмінно...

➤ Там, де рідні кожна стежка і стеблина,

Бродять мої думи і пісні мої.

Мамо, моя мамо, зоре-Україно,

Місяць над річкою, вечір, солов'ї.

2. Символу незрадливого та щирого кохання.

- Не плач. Я – твій, і ти – моя...
До смерті це, на віки вічні...
Неначе пісня солов'я,
Твоє нахилене обличчя.
- Як соловей в саду свою кохану кличе,
І тьохкає, й мовчить, і кличе знов і знов,
Так у саду життя, о серце бунтівне,
Я кличу у піснях тебе, моя любов!

3. Символу надзвичайно мелодійної, багатой нашої української мови.

- Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.

4. Символу відродження, відбудови держави України.

- Наповнить пісня солов'їна
Дзвінками барвами блакить,
І підведеться Україна,
Щоб знов і жити, і творить.

5. Символ нещасливої долі, життєвих негараздів, колишніх приємних спогадів.

- Гей, ти доле моя солов'їна,
Що колись довго гнана була!
- Солодка пісня солов'я
Мене вже більше не хвилює.
- Одспівали в садах солов'ї,
Дням минулим нема вороття!

- Отже, у ліриці В.Сосюри образ солов'я складний, глибокий, пов'язаний не тільки з образом самої пташки, але й з образом рідної землі, її мови, долі. Недарма й самого В.Сосюру називають українським солов'єм.

4. Знайомство з народним обрядом зустрічі птахів.

Виступ групи «Етнографів»

- Завданням нашої групи було дослідити, як українці традиційно зустрічали птахів.

9 березня - Сорочини – свято закликання птахів з вирію. За уявленнями наших предків у цей день прилітало сорок різних пташок з вирію. Протягом віків сформувався весняний обряд - закликання

весни піснями, хороводами, іграми.

В обряді зустрічі птахів беруть участь дівчата і хлопці. Випікається весняне печиво у вигляді пташок - «жайворонків», голубків, які роздавали дітям. Вони бігали з тим печивом по селу, підкидали вгору, імітуючи пташиний політ, і викрикували весняні заклики до птахів:

Пташок викликаю з теплого краю,
Летить, соловейки, на нашу земельку,
Спішіть, ластівоньки, пасти корівоньки!
Вилинь, вилинь, гоголю! Винеси літо з собою!
Винеси літо, літечко, зеленеє житечко,
Хрещатий барвіночок, запашний васильочок!

Діти вірили, що після таких закликів птахи і весна не забаряться. А щоб пернатим друзям не було сутужно, залишали для них крихти своїх коржиків, а іноді і цілих "жайворонків", повісивши їх на гілочки дерев.

Вийшовши за село зверталися також і до соловейка.

- Ой ти соловейку, ти ранній пташечку,
Ой чого так рано із Вир'ячка вийшов?
- Не сам же я вийшов, Дажбог мене вислав,

Дажбог мене вислав і ключики видав:

З правої ручейки літо відмикати,

З лівої ручейки зиму замикати.

А ще по горах сніги лежали,

А по дорогах криги стояли.

Я тії сніги ніжками потопчу,

Я тії криги крильцями поб'ю,

І кубелечко я собі зів'ю,

І в кубелечку діток наведу.

А ще молодь збиралася в лугах, біля річок, водили хороводи, проводили весняні ігри.

VI. Рефлексія.

1. Оцінювання роботи учнів на уроці.

Прізвище, імя учня	Участь у роботі групи			Оцінка групи	Само оцінка	Оцінка вчителя	Заг. оцінка
	Презентує результати роботи групи	Доповнює, коментує	Дотримується правил роботи в групі, ефективно виконує свою роль				

2. Гра «Продовжіть речення»

- Сьогодні на уроці я дізнався, що ...

(бувають оповідання написані у жанрі художнього опису;

що соловей – це талановитий артист;

що соловей – це символ України)

- Найцікавішим для мене на уроці було...

(почути спів справжнього солов'я;

дізнатися про життя цього птаха)

- Ми працювали в групі ...

(згуртовано; дружно, ефективно)

VII. Домашнє завдання.

1 група «Літературознавці»

Розробити реальну програму (план) допомоги й захисту птахів; підготувати

виступ про свої спостереження за життям птахів, про посильну допомогу птахам.

2 група «Орнітологи»

- Дослідити вокалізацію птахів, тобто з'ясувати «Для чого співають птахи?».

Скласти рейтинг співочих птахів України.

3 група «Фольклористи»

- Скласти легенду про солов'я

4 група «Етнографи»

Укласти збірочку весняних закличок із звертанням до різних птахів

5 група «Лексикологи»

- Скласти синквейни про соловейка.

6 група «Літературні критики»

- Прочитати казку Г.К.Андерсена «Соловей». Порівняти описи солов'я у творі К.Малицької та казці Г.Андерсена, виписати спільні риси образу цього птаха в обох творах.

Література

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (12-річна школа). Українська література. – К., 2004.

Паращич В.В. Українська література. Плани-конспекти для шкіл з українською мовою навчання. – Х.: ранок, 2007. – с.194-197.

Супруненко В.П. Народина: витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. – Запоріжжя: МП «Берегиня» - СП «ФАЄЗ», 1993. – 136 с.

Шабельникова Л.П. Українська література. Підручник для 5 класу. – к.: грамота, 2005. – с.238-242.

Чупринін О.О. Усі уроки української літератури в 5 класі. – Х.: Основа, 2010. – с.309-313.

Використані ресурси

yak-prosto.com/chomu-solov-yi-spivayut-n..

navigator.rv.ua/index.php?

www.zoolog.com.ua/ptici198.html

www.zybluk.info/

www.youtube.com/watch?v=C8vGyRtoTME

